

ВЛАСНІСТЬ: ЕКОНОМІЧНИЙ, ОБЛІКОВИЙ ТА ПРАВОВИЙ ПІДХОДИ

Розглянуто власність в контексті бухгалтерського обліку як фундаментальну категорію, що зумовлює обліковий процес формування та розподілу доходів

Постановка проблеми. Проблема відносин власності завжди перебувала в центрі уваги дослідників соціально-економічних процесів. Переслідуючи необхідність наукового обґрунтування функціонування системи обліку з метою задоволення інтересів економічних агентів на макро- та мікрорівні слід відмітити необхідність дослідження облікового формування та розподілу доходів в площині відносин власності з метою забезпечення їх соціальної рівності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Власність як фундаментальна категорія, що спричиняє вплив на систему обліку та функціонування держави в цілому досліджувалося у працях таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як В.В. Матвеев [5], О.П. Рудановський [7], Ю.Н. Лачінов [4], М.Ю. Медведєв [6] та ін.

Мета нашого дослідження полягає у розгляді власності в контексті бухгалтерського обліку як фундаментальну категорію, що зумовлює обліковий процес формування та розподілу доходів, а також варіювання впливу на систему обліку залежно від форми власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема відносин власності завжди перебувала в центрі уваги дослідників соціально-економічних процесів. Як самостійний розділ економічного аналізу, теорія прав власності склалася у 60-70-ті роки ХХ ст. [5, с.3]. Американськими вченими Р. Коузом (Нобелівський лауреат, 1991 р.) та А. Алчіаном було розроблено теорію прав власності. Відповідно до цієї теорії право

власності трактується як санкціоновані суспільством (нормативними актами, традиціями, розпорядчими документами всередині підприємства) поведінкові відносини між людьми, які з'являються у зв'язку з існуванням благ та стосуються їх використання. Повний "пучок прав" власності включає наступні елементи:

1. право володіння – фізичний контроль над благами;
2. право використання – застосування корисних властивостей майна для себе;
3. право управління – можливість вирішення хто та яким чином буде забезпечувати використання блага;
4. право на дохід – володіння результатами від використання блага;
5. право суверену – відчуження, споживання, зміна або знищення блага;
6. право на безпеку – право на захист від експропріації благ від шкоди з боку зовнішнього середовища;
7. право на передачу блага у спадок;
8. право на безстроковість володіння благом;
9. заборона на використання блага способом, що загрожує навколишньому середовищу;
10. право на відповідальність у вигляді стягнення – можливість стягнення блага в рахунок сплати за боргом;
11. право на залишковий характер – передбачає існування процедур та інститутів, що забезпечують відновлення порушених повноважень.

Розглянемо основні положення теорії прав власності (див. рис. 1).

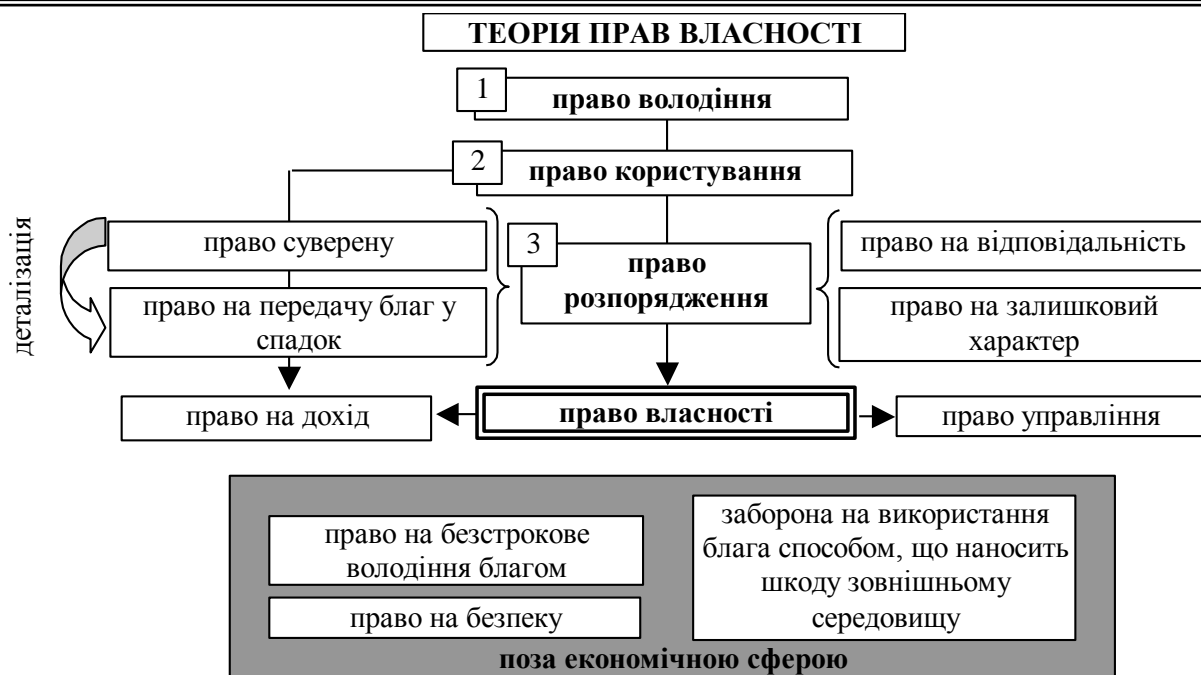

Рис. 1. Тлумачення теорії прав власності за Р. Коузом та А. Алчіаном

Теорія прав власності є спробою синтезувати економічний, юридичний, соціальний та екологічний аспекти, що впливають із повного права власності на майно. Проте в даній теорії прослідковується деталізація певних елементів права власності, зокрема права розпорядження, та відокремлюються похідні від права власності (право на дохід та право на управління).

Неоднозначним є відношення теоретиків прав власності до ідей К. Маркса. Вони визнають його безумовний пріоритет в постановці питання про взаємодію економічної і правової системи суспільства [2, с. 16]. Більше того, при аналізі історичної еволюції відносин власності вони не рідко користуються формулюваннями, що практично співпадають з марксовими. Недарма деякі автори навіть називають теорію прав власності підправленим і вдосконаленим історичним матеріалізмом [1, с. 174]. Проте К. Маркс розглядає розподіл доходів у відповідності з процесом виробництва, а теорія прав власності – відповідно до сфери обігу. Х. Дж. Нутзінгер зазначає: “Контрактний погляд на суспільство не залишає місце таким надіндивідуальним спільнотам, як класи і соціальні групи. Вони

розпадаються на множини, максимізуючи корисність індивідів, що взаємодіють між собою через взаємовигідні, добровільні та двосторонні контракти” [1, с. 17]. Слід зазначити, що роль виробничих відносин як базису не змінилася, а змінився їх характер, що обумовлено плюралізмом форм власності – власників, а отже і цілей, що зумовлює необхідність досягнення оптимуму, ідеального стану який певним чином дозволяє задовольнити потреби усіх суб’єктів економіки.

Розглянемо економічний та юридичний підходи до розуміння власності з метою з’ясування поведінки економічних агентів в процесі привласнення результатів діяльності.

Відповідно до ст. 316 Цивільного кодексу України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб, що проявляється через право володіння, користування та розпорядження майном [8]. Економічний та юридичний зміст категорії власності має визначальне значення для організації та ведення бухгалтерського обліку та контролю за діяльністю суб’єкта господарювання (див. рис. 2).

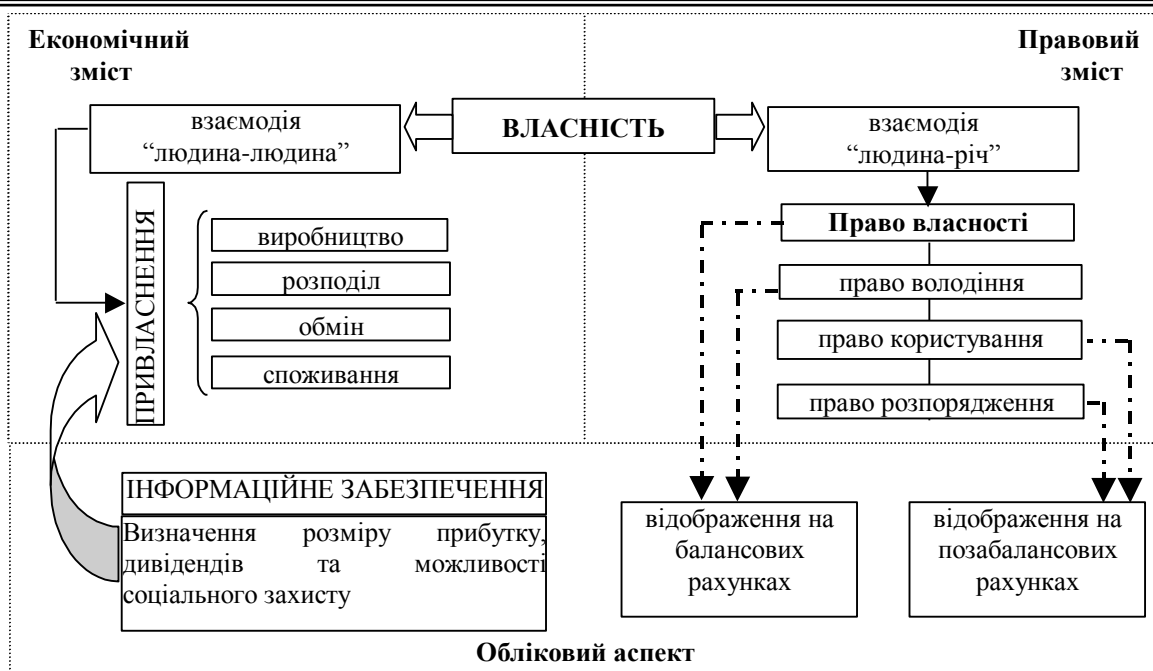

Рис. 2. Власність як економічна та правова категорія

Право власності – це узагальнююча категорія, що включає право володіння (можливість господарського панування над речами), право користування (можливість визначити юридичну долю речей шляхом здійснення актів відносно цієї речі) та право розпорядження (можливість експлуатації, вилучення з речей корисних властивостей в процесі їх споживання).

Рудановський О.П. вказував на те, що поділ функцій на економічні та юридичні в господарській діяльності важко і господарську діяльність визначають не ними, а їх похідними: з одного боку актами, які є наслідком не тільки економічних, але й юридичних функцій; а з іншого боку – нормами, які є похідними не тільки з юридичних, але й із економічних функцій [7, с. 50].

Отже, між економічним та юридичним підходом щодо визначення сутності власності існує тісний діалектичний взаємозв'язок. Тобто власність – це система економічних (суб'єктно-суб'єктних) та юридичних (суб'єктно-об'єктних) відносин з приводу привласнення, а також володіння, розпорядження та користування майном, що є підставою для відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку та поза її межами.

Отже, через бухгалтерський облік реалізується в господарській практиці політекономічні категорії, які – суть блага та відносини з приводу блага [4, с. 16]

Економічні інтереси всіх учасників господарського життя країни (економічних суб'єктів) пов'язані так або інакше з власністю та перетинаються на питаннях власності. Всі колізії від початку приватизації благ та до теперішнього часу, від простих та кримінальних та кримінальних розбором до судової тяганини та лобювання законів в своїй основі мають інтереси власників на блага [4, с. 11].

Проблеми відносин власності в ринкових умовах господарювання породжуються також внаслідок відокремлення функції володіння майном та управління ним. Так, на думку Ю.Н. Лачінова, власність завжди конфліктна в силу природного інтересу різних осіб до володіння обмеженими благами [4, с. 15].

З метою з'ясування впливу, що здійснюється на процес розподілу доходів в системі бухгалтерського обліку, а також відмінності інтересів власників залежно від форми власності (державної, колективної, приватної, змішаної), визначених Законом України "Про власність" [3] інтереси економічних агентів систематизовані за

ознакою належності їм майна. Наведені дані свідчать про те, що не залежно від форми власності, спричиняється вплив на систему бухгалтерського обліку (рис. 3), форма здійснення якого диференціюється зі зміною організаційно-правової форми підприємств прямо пропорційно інтересам, що переслідуються. Основною метою даного впливу є отримання інформації для забезпечення реалізації власних інтересів щодо об'єкту привласнення. Медведєв М.Ю. стверджує: “Право власності – квінтесенція економіки, що визначає можливості маніпулювання об'єктами реального світу, а

також є показником багатства як мети підприємницької діяльності. Реальне володіння об'єктами ще не означає фінансового успіху. Оскільки може бути досягнуто за рахунок збільшення боргів або, як виражаються в монографіях з аналізу господарської діяльності, частки залучених коштів. Як не дивно, іноді важливіше мати володіти власністю на річ, а не самою річчю. Лише на основі категорій власності може бути розглянутий істинний фінансовий результат, що досягнутий суб'єктами господарської діяльності” [6, с. 204].

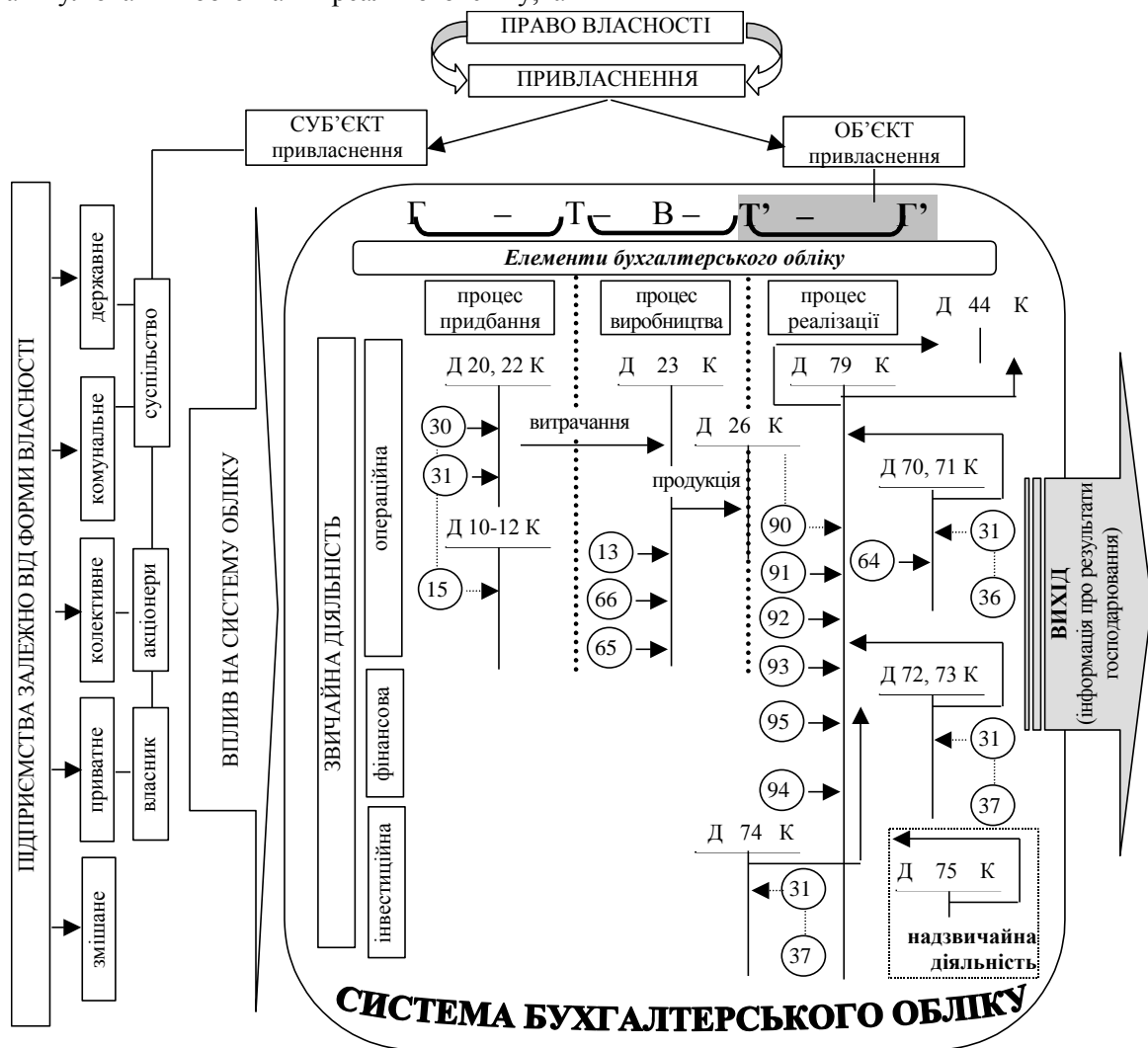

Рис. 3. Відображення процесу привласнення в системі бухгалтерського обліку

За ринкових умов господарювання реалізація інтересів держави залежить не лише від ефективності функціонування державних структур, але й залежить від специфіки реалізація трикутника відносин “власність –

контроль – управління”. До того ж відокремлення капіталу-функції та капіталу-власності в діяльності підприємств різної організаційно-правової форми впливає на реалізацію інтересів трьох груп економічних

агентів: фізичних осіб (домашніх господарств), юридичних осіб та держави в цілому.

Слід зазначити, що інтереси власників будуть змінюватись прямо пропорційно їх частці у капіталі підприємства. Так, дрібні власники прагнуть отримати максимальні дивіденди, а власники зі значною часткою в капіталі можуть віддавати перевагу реінвестуванню прибутку, з метою збільшення вартості корпоративних прав.

При здійсненні внесків до статутного капіталу їх власник втрачає право розпорядження та користування, а має лише право володіння активами, і водночас зберігає право власності (володіння, розпорядження та користування) на фінансові результати від їх використання. Отже, дохід є важливою формою реалізації економічного функціонування майна та як економічна категорія, з'являється в результаті реалізації права власності (володіння, розпорядження та користування) на майно, що цікавить різних користувачів, які переслідують свої інтереси, проте окремо взяте право користування не дає право його розподіляти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В ході проведеного дослідження можна зробити висновок, що обіг капіталу-функції в процесі господарської діяльності призводить до процесу відчуження (економічний аспект), а отже і до привласнення результатів діяльності відповідно до права власності (правовий аспект). Доведено, що власник втрачає право розпорядження та користування, а має лише право володіння активами, і водночас зберігає право власності (володіння, розпорядження та користування) на фінансові результати від їх використання. Слід зазначити, що суб'єкти господарювання, що використовують різні форми капіталу можуть мати право розпорядження без права власності на нього, тобто останні є розподіленими в розрізі окремих економічних суб'єктів, що характеризує відносини з приводу привласнення доходів та облікового відображення даного процесу.

Отже, право власності є основоположною правовою категорією, що зумовлює

відображення операцій, пов'язаних з формуванням та розподілом доходів в бухгалтерському обліку. Розподіл доходів зумовлений правом власності на них та його складовими (правом володіння, розпорядження та користування), проте в даному процесі можуть приймати участь економічні агенти, які не завжди є носіями повного права власності на них.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Nutzinger H.G.* The economics of property rights: a new paradigm in economic science? – In: *Philosophy of economics*. Ed, by Stegmuller W., Berlin, 1982.

2. *Pejovich S.* Fundamentals of economics: a property rights approach. – Dallas, 1981.

3. Закон України “Про власність” від 26.03.91 N 885-ХІІ

4. Новейшая социально-политическая экономика: Инновационное учебное пособие для преподавателей и студентов, ученых и аспирантов, деятелей образования и науки. – М.: Компания Спутник+, 2004. – 104 с.

5. *Матвеев В.В.* Сучасні підходи до формування прав власності //Актуальні проблеми економіки. – 2002. –№ 7. – С.2-6

6. *Медведев М.Ю.* Общая теория учета: естественный, бухгалтерский и компьютерный методы. – М.: Издательство «Дело и Сервис», 2001. – 752 с.

7. *Рудановський А.П.* Теория балансового учета. Оценка, как цель балансового учета. Счетное исчисление. М: АО Московское научное издательство “Макиз”, 1928

8. Цивільний Кодекс України від 16.01.03 № 435-IV

ЛАГОВСЬКА Олена Адамівна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– проблеми облікового формування та розподілу доходів;

– бюджетування на промислових підприємствах